

کاربرد نقوش تزئینی دوره اسلامی در هویت‌سازی فضای شهرهای یزد و اصفهان

(به طور موردی مسجد جامع یزد و مسجد امام اصفهان)

دکتر نسرین صدقیان حکاک*

نسیم فیاض آزاد**

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد تحت عنوان چگونگی کاربرد نقوش تزئینی دوره اسلامی در گرافیک محیطی (یزد- اصفهان) به طور موردی مسجد جامع یزد و مسجد امام اصفهان می‌باشد در دانشگاه هنر و معماری پارس به انجام رسیده است.

چکیده

هویت تصویری زمانی که کلیشه شود از توانایی‌ها و قابلیت‌های آن کاسته شده و توانایی کارکردی خود را از دست می‌دهد. بررسی هویت هنری در کشور ما بررسی ریشه داری است که به طور مشخص با نقوش‌های تکرار شونده، انعکاسی و یا رشد یابنده درگیر است. که البته از ویژگی‌های اصلی در هنر اسلامی است. استفاده از ریز نقش‌ها و تزئیناتی است که هندسه نقوش در آن پیدا و نا پیدا حضور دارد. این نقوش شامل نقوش هندسی - گیاهی - حیوانی - و استفاده از خط و کتابت است که نه تنها در صنایع مستظرفه و بافت‌ها به وضوح دیده می‌شود بلکه به طور مشخص و اصلی در معماری اسلامی مخصوصاً در قرون سوم به بعد اسلامی به وضوح می‌بینیم و در دوره‌های معماری رازی و صفوی حضور بیکران تزئینات در همه جای چه در داخل بناها و چه

znhakkak@gmail.com

Nasimf8432@gmail.com

* مدرس دانشگاه فنی شریعتی (نویسنده مسئول)

** کارشناسی ارشد ارتباط تصویری

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۸/۲۷

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۶/۲۵

در خارج بنا به روشنی دیده می‌شود. این تزئینات مخصوصا در مساجد به عنوان محور معماری در این دوره‌ها به اوج خود رسید.

در این نوشتار در پی آن هستیم که با بررسی نقوش تزئینی در مساجد جامع یزد و مسجد امام در اصفهان به نوعی به هویت تصویری در این دو بنا پردازیم و بینم با توجه به این که این دو شهر در واقع از شهرهای با هویت برای جذب توریست است، آیا در فضاهای دیگر شهر یا مکان‌های خاص مدرن شهری مانند مترو یا فرودگاه یا حتی مراکز خرید، نشانی از این تزئینات و یا فرمها و یا رد پای از این فرمها و نقوش در فضای شهری دیده می‌شود و آیا ما می‌توانیم تزئینات این مساجد را به مراکز مدرن شهری تسری دهیم؟

این تحقیق با تکیه بر مطالعه کتابخانه‌ای و تصاویر و بررسی‌های میدانی به بررسی این نقوش و توانایی گسترش آن به فضاهای مدرن شهری می‌پردازد و سعی می‌کند. بتواند با بررسی فضای واقعی در زمان فعلی در این دو شهر توانایی انعطاف نقوش هندسی و گیاهی این دو مسجد را بازیابی کند تا از تکرار و کلیشه‌ای شدن نقوش جلوگیری کنیم تا بتوانیم هویت شهری را در فضای شهری پیاده نماییم.

واژه‌های کلیدی: هویت- نقوش تزئینی- مسجد جامع یزد- مسجد امام اصفهان- گرافیک محیطی

مقدمه

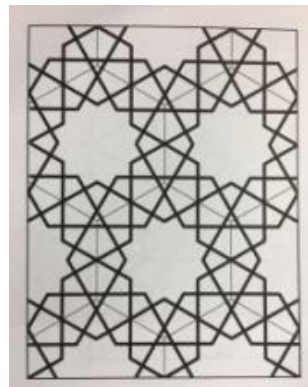
یزد اولین شهر خشت خام و دومین شهر تاریخی جهان می‌باشد که بسیاری از آثار باستانی و بناهای تاریخی آن ثبت ملی شده است. مسجد جامع یزد آتشکده ایی است که در دوره ساسانیان بنا شده است و در دوره سلجوقی بناهای آن استحکام یافته و کاشی تزئینی به آن اضافه گردید. این مسجد به شیوه چهار ایوانی و سبک مهماری آذری بنا شده است. مناره‌های این مسجد بلندترین مناره‌ها را در ایران دارد. کاشیهای یکرنگ، کاشی هفت رنگ، کاشی معرق، و تلفیق آجر و کاشی در دوره‌های سلجوقی، ایلخانی، تیموری، و صفوی در تزئین بنا مرسوم بوده و تا عصر حاضر ادامه یافته است. تزئین بخشهای گوناگون بنا از پوشش گنبد و ناره گرفته تا سطح داخلی بنا و زیر گنبد

و دیوارها و محراب با کاشیهای مختلف بویژه کاشی معرق، کار شده است. اصفهان به دلیل موقعیت مناسب جغرافیایی و زمینه‌های مختلف دیگر توجه بسیاری از پادشاهان قدرتمند دوره‌های مختلف چون صفویان و سلجوقیان به خود جلب کرد. این شهر باستانی یکی از پرجمعیت‌ترین شهرهای ایران می‌باشد. شکوفایی این شهر در دوره حکومت ملکشاه و وزیر او خواجه نظام الملک رشد کرد سپس در زمان حکومت پادشاهان صفویه و انتخاب دوباره آن به عنوان پایتخت به اوج شکوفایی خود رسید. مسجد اصفهان (شاه) مهمترین مسجد و مرکز امپراتوری مذهبی دوره صفویان می‌باشد. گنبد بسیار بزرگ و چهار ایوانی با کاشی‌های لعابدار سبز و آبی پوشیده شده در حالیکه موتیف‌های هندسی و گیاهی و رنگ چین‌های اطراف به شکل خطاطی به رنگ طلا و سفید هستند. طرحها و نقوشی که در این مسجد به کار رفته اغلب نقوش اسلامی و ختایی است. این نقوش با ظرافت بیشتر در اندازه‌های بزرگ و با طراحیهای قوی ترسیم شده است. نقوش هندسی در این مسجد جز در مناره‌های جای دیگری استفاده نشده است. هویت یک شهر بسته به گرافیک محیطی آن دارای استاندارد سازی با مفاهیم ملی، مذهبی، سنتی، حقوق شهروندان، فرهنگی و بومی می‌باشد. استفاده از نقوش مساجد فوق در فضای شهری هر یک باعث زیبایی و بازآفرینی این هنر در فضایی بیرون از مساجد می‌شود. که بدین ترتیب به فضای شهری هویت ایرانی و اسلامی می‌دهد. شهروندان و بازدیدکنندگان شهر با این فضا ارتباط برقرار کرده و شاهد هویت ایرانی و اسلامی در فضایی بیرون از مساجد می‌باشند. باز بینی ارزش‌های تاریخی، هنری و مذهبی در محیط شهر گسترش می‌یابد. و جامعه کنونی و نسل‌های بعد شاهد این ارزش می‌باشند. طراحی فضای شهری با رویکرد هویت بخشی به فضای شهری مخصوصا در شهرهای تاریخی (به طور مشخص یزد و اصفهان) به منظور هدایت بصری به کلیت شهر یا بخشی از هویت با بررسی دقیق نقوش تزئینی مسجد جامع یزد و مسجد امام اصفهان در پی آن است که به نقوشی متفاوت ولی در عین حال با رویکردی هویتی در نقوش دست یابد. این کاربرد باعث می‌شود هنگامی که شهروندان دیگر شهرها و حتی کشورهای دیگر به دیدار این شهر می‌روند علاوه بر دیدن فضاهای تاریخی و مذهبی شاهد این نقوش به صورت مدرن در فضای شهری می‌شود که این کار شهر را از دیگر شهرها متمایز می‌کند.

تزئین در معماری اسلامی

در طول تاریخ بشر همواره به دنبال تزئین فضای سکونت خود بوده است. این آثار در غارهایی چون لاسکو به چشم می‌خورد. در فلسفه اسلامی خداوند دوستدار زیبایی می‌باشد و آنرا خلق می‌کند. لذا هنرمند مسلمان با تمرکز بر مفاهیم غیر زمینی به انتقال مفاهیم متفاوت و الهی پرداخت. هدف از تزئین در معماری اسلامی نظم و وحدت وجودی است که در قالب‌های هندسی و گیاهی، رنگ‌های خاص و درخشان فیروزه‌ای، طلایی و... و خوشنویسی و کتیبه‌نگاری آیات قرآنی مشاهده می‌شود. «مساجد به عنوان محبوبترین مکان پیش خدا، در شهرهای اسلامی بعنوان قلب و مرکز شهر می‌باشند که همه دلها و چشم‌ها به سوی آنجاست در این ارتباط در شهرهای اسلامی با دورنمای مسجدش مشخص می‌شود. تاکید فراوان اسلام بر طهارت و پاکیزگی، دربر داشتن زینت در مساجد و توجه به جمال و زیبایی بعنوان یکی از گرایش‌های فکری انسان که صفتی است خدایی ((ان الله جمیل و یحب الجمال)) محسوب می‌شود. هر رنگی از رنگها و هر نقشی از نقش‌های تزئینی مساجد، نزد مومنین نمازگزار آرامش روحی تمرکز و حال عبادی برای او فراهم می‌ساخته است. مساجد ایران برای دیگر ادیان، فرهنگها و تمدن‌ها مظهر تمدنی عظیم و بارور را جلوه گر بوده است که بخش اعظمی از اصول و ارزشهای معماری خود را از فرهنگ و تمدن ایرانی گرفته و آنرا جهانی ساخته است» (انصاری، ۱۳۸۱، ۷۰).

۱- نقوش گیاهی گل‌های معروف به شاه عباسی (تاکستانی، ۱۳۹۲: ۱۶) ۲- نقوش هندسی-گره دوازده

(مقبلی، میرفخرایی ۱۳۹۳: ۸۹)

شهر اصفهان و مسجد امام اصفهان (مسجد شاه)

«از آغاز ورود اسلام، شهر اصفهان در زمینه های مختلف توجه بسیاری از پادشاهان و قدرتمندان را به خود جلب نموده و حداقل در دو دوره مهم و طولانی تاریخ هنر ایران یا سلسله های سلجوقیان و صفویان پایتخت و مرکز کشور بوده و این امر در ایجاد تحولات در فضای کالبدی شهری و غنی کردن آن از عناصر متنوع هنر معماری تاثیر اساسی داشته است» (فراهانی، ۱۳۸۸: ۴۸). مسجد امام اصفهان پس از مسجد شیخ لطف الله ساخته شده است. به نوشته ی خاتون آبادی در کتاب وقایع الاعوام و النسین بنای مسجد عباسی در سمت جنوبی میدان از سال ۱۰۱۹ هجری آغاز شد و طی شش سال مداوم یعنی در سال ۱۰۲۵ بخش های اصلی آن تمام شد، گرچه تکمیل بنا در روزگار عباسی اول و جانشینان او، سالها (حدود ۲۶ سال) به درازا کشید» (جعفریان، ۱۳۷۷: ۲۲۶). «ویژگی اصلی مسجد امام، گنبد بسیار بزرگ بالای تالار نماز است. این گنبد که به ارتفاع ۵۲ متر است، روی یک بخش شانزده قسمتی و یک ساقه گنبد بلند قرار دارد. این گنبد، که بخش بیرونی آن با اسلیمی مارپیچ کرم رنگی روی زمینه آبی روشن کاشی کاری شده، حالتی سیال دارد» (گرابر و دیگران، ۱۳۸۹، ۴۸۰) «بر بالای گنبد رشته هایی از اسلیمی های تودرتو به رنگ آبی تیره و زرد درخشان مشاهده می شود. گنبد پیازی شکل با نمایی آراسته و پر احساس روی استوانه ی بلندی قرار گرفته است که بدون داشتن بخش تکمیلی بسیار ساده و گویا است. دیوارها در زیر نقش و نگارهای گل و بوته ای محو شده اند و گویی به باغهای طبیعی و واقعی باز شده اند» (پوپ، ۱۲۱، ۱۳۸۸). ایوان جلوی گنبد خانه یکی از زیباترین ایوان های ایران است. آرایه های آن بی همتاست. البته از نظر بلندا، سر در مسجد جامع یزد از آن بلندتر است. البته پاراستی^۱ آن انسان را به اشتباه اندازد که آنرا چفند^۲ دیگری بیندارد. دو گلدسته در دو سوی ایوان هست که بر بالای آن اذان گویند» (گرابر و دیگران، ۲۹۱، ۱۳۸۹). «بلندی مناره ها به ۳۳ متر می رسد و بلندای مناره های شبستان از آنه هم بیشتر است و گنبد نیز ارتفاع فراتر از همه آنها دارد (قادیباکی، ۱۶۵، ۱۳۹۰). محراب مرکزی مسجد امام سکویی

^۱ چفت و طاق و گنبد را از جایی که شروع می شود قطع نمی کند بلکه تکه ای را به صورت عمودی بالا برده سپس منحنی را شروع می کردند طاق و قوس بالای درگاه (فلاح فر، ۱۳۷۹: ۷۷).

مرمرین بود با ده پا (۳/۵ متر) بلند و سه پا (حدود یک متر) پهنا بر روی دیوار جنوب غربی رواق قرار گرفته بود. مسجد امام، ساختمان عظیم داشت که گفته می‌شود ۱۸۰۰۰۰۰ آجر و ۴۷۵۰۰۰ کاشی در آن به کار رفته است» (استین پی، ۱۳۸۰، ۱۵۳).

۳- مسجد امام اصفهان

شهر یزد و مسجد جامع یزد

«استان یزد به ویژه شهر یزد با برخورداری از ارزشهای معماری و سنتی شهرهای حاشیه‌ی کویر و نیز از آنجا که مجموع‌های از آثار باستانی و بناهای تاریخی را در خود جای داده است، در بین شهرهای ایران حائز اهمیت است. قرارگیری این استان در بین راه‌های ارتباطی شمال و جنوب کشور و امکانات زیربنایی، موقعیت ویژه‌ای به این استان بخشیده است» (علی‌آبادی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۳). مسجد جامع یزد یکی از ابتکارات درخشان ساسانیان می‌باشد. ایوان و شبستان با میله‌های عمودی مشخص شده‌اند و مناره‌های درگاه آن بلندترین مناره‌ها در ایران می‌باشند. ساختمان آن چهار ایوانه بزرگی است» (پوپ، ۱۳۸۰، ۱۲۱). در قرن پنجم هجری امیر علاءالدوله کالنجار اولین امیر کاکویی پس از ورود به یزد به تعمیر و نوسازی مسجدی جمعه شهرستان می‌پردازد که در قرون قبلی برپا بوده (۵۱۳-۴۸۸ هجری) پایه‌های مسجد جامع نو در سال‌های ۷۲۴ یا ۷۲۸ هجری قمری در پشت قبله مسجد جامع قدیم توسط سید رکن‌الدین محمد بن قوام‌الدین بن نظام حسینی یزدی قاضی گذارده شده» (خادم‌زاده، ۱۳۸۴: ۸۴). در زمان‌های مختلف این مسجد دستخوش تخریب و نوسازی‌های وسیعی قرار گرفته است. «آخرین مرمتها مسجد مربوط به

اقداماتی در سال ۱۳۲۴ شمسی توسط حامیان مسجد جامع کبیر شروع شد» (حسینی، ۱۳۹۲، ۳۵). این بنا به شیوه چهار ایوانی است، که اوج سنت مسجد سازی هزار ساله ایران است. «مسجد دارای شش ورودی است که در اضلاع مختلف بنا واقع شده اند. نمای ایوان رفیع با مجموعه‌ای از زیباترین تزیینات کاشی معرق و با نقوش اسلیمی و گیاهی و نیز گره چینی پوشانده شده. این تزیینات همراه با آجرهای ضربی و نقوش معلقی و کتیبه‌های کاشی معرق و کوفی بنایی مجموعه‌ای بدیع و خیره کننده آفریده اند. گنبد خفته با طرح گل صابونکی معلقی پوشیده شده اند. فاصله این فیلیوشها^۱ نیز با کاربندی زیبایی که بر آنها با خطوط کوفی بنایی کلمات الله و محمد نقش بسته، کار شده است. گنبد زیبای مسجد از نوع دو پوسته بوده و بر آن نقش گل صابونکی معلقی با ظرافت اجرا شده و بر ساقه آن کلمه الملک لله به خط کوفی تکرار شده است. در ضلع غربی و شرقی گنبد خانه دو شبستان یا تابستانه وجود دارد. شبستان دارای محراب کم عمق است که در راس دارای مقرنس گچی بوده و کمی پایین تر از آن هشت قطعه قاب کاشی معرق به یک اندازه در کنار هم نصب شده است. یک کتیبه معرق نیز به ابعاد ۵۸*۱۰۸ سانتیمتر در پایین و در وسط محراب نصب است که بر آن جملات قرآنی و نقوش گل و گیاه با تکنیک کاشی معرق اجرا شده است. محراب شبستان غربی ساده و دارای مقرنس‌های گچی در نیم طاق آن است» (خادم زاده، ۱۳۸۴، ۹۱-۹۰)

۴-مسجد جامع یزد

^۱ پوشش روی دیوار، طاقی که از گوشه آغاز می‌شود و هر چه پیش تر می‌آید بازتر می‌شود (فلاح فر، ۱۳۷۹: ۱۶۰).

۱- جدول مقایسه نقوش کار شده در مسجد جامع یزد و مسجد امام اصفهان

ردیف	نام مسجد و قسمت آن	نوع نقوش کار شده	رنگ‌های به کار رفته در گنبد
۱	گنبد مسجد جامع یزد	طرح صابونکی معلقی	آبی تیره-زرد طلایی- سفید-آبی روشن
۲	گنبد مسجد امام اصفهان	اسلیمی تودرتو	آبی تیره-زرد طلایی- سفید-سبز
۳	زیر گنبد مسجد جامع یزد	نقش هندسی ساده (ستاره و شمسه تودرتو) از کاشی معرق	آبی تیره-زرد طلایی- آبی روشن
۴	زیر گنبد مسجد امام اصفهان	اسلیمی تودرتو (ترنجی عظیم نظیر نقش بیشتر قالی‌های شمال غربی ایران) از کاشی معرق	آبی تیره-زرد طلایی
۵	سردر ورودی مسجد جامع یزد	تلفیقی از نقوش اسلیمی و هندسی-دارای ستاره هشت پر که حواشی آن نقوش اسلیمی زیبایی با گل‌های سفید و حنایی و شاخ و برگ آبی-نقوش کتیبه- نقوش ۷۲ پر- از کاشی معرق	آبی تیره-زرد طلایی- آبی روشن
۶	سردر ورودی مسجد امام اصفهان	اسلیمی تودرتو- نقوش کتیبه اشعار فارسی سروده واهب به خط نستعلیق	آبی تیره-زرد طلایی-از کاشی معرق
۷	محراب مسجد جامع یزد	تلفیقی از نقوش اسلیمی ساده و محراب مانند و هندسی-نقش گوی مانند بالای محراب در مرکز گوی نقش شمسه ده پر کار شده و در امتداد ستاره پنج پر -بالای محراب نقوش کتیبه کلمه الله در سمت راست و کلمه اکبر در سمت شب به خط ثلث- از کاشی معرق- مقرنس	آبی تیره-زرد طلایی- آبی فیروزه ای- سفید- حنایی-کرم
۸	محراب مسجد امام اصفهان	نقوش اسلیمی-شامل گل و شاخه و برگ از کاشی هفت رنگ	آبی تیره-سبز

هویت بخشی نقوش تزئینی دوره اسلامی در گرافیک شهری

با آغاز قرن بیستم و ایجاد شهرهای گسترده با فضاهای پیچیده مفهوم گرافیک شهری بوجود می‌آید که در زمینه‌های مسیریابی و تبلیغات محیطی و زیباسازی محیط بیشترین کاربرد را دارد. این زمینه‌ها زندگی شهری را تسهیل می‌کند و به برقراری ارتباط موثرتر و راحت‌تر شهرنشینان کمک می‌کند و اگر تعادل و توازن و هماهنگی دارای یک سری هویت تصویری و رنگی ثابت باشند نه تنها به بالا بردن سطح تصویر اجتماعی و هویت اجتماعی مردم یک شهر کمک می‌کند بلکه تمایز و تفاوت آن شهر را با دیگر شهرها مشخص می‌گرداند. در واقع متمایز کردن فضای یک شهر باعث هویت بخشی آن شهر می‌شود. و همین مسئله به تحکیم نمادهای فرهنگی و بنیادهای فکری یک جامعه کمک شایانی می‌کند. فضای مساجد نه تنها فضایی برای عبادت و رسیدن به رستگاری است بلکه عناصر تزئینی به کار رفته در فضای داخلی نه تنها باعث ایجاد زیبایی الوهیت می‌شود بلکه انسان را به نوعی آرامش و تعادل دعوت می‌کند که از ریشه‌های زیباشناسی اسلامی است. همین آرامش و زیبایی با رویکردی نوین می‌تواند در فضای شهری نیز جریان داشته باشد، البته با رویکردی نوین که با روح شهر در فضای مدرن سازگار شود در واقع گرافیک محیط شهری را می‌توان از فضاهایی وام گرفت که در واقع هویت یک شهر را تشکیل می‌دهند و با این رویکرد می‌توان به گرافیک بالنده و هویت داری دست یافت. در ادامه ۵ مورد فضای شهری، شهرهای تاریخی و باستانی ایران یزد و اصفهان از نظر استفاده از نقوش تزئینی دو مسجد نامبرده در جدول مورد بررسی قرار می‌گیرد. مسئله مهم این است که آیا این نقوش در فضای شهری به اندازه کافی استفاده شده است؟

تصاویر فضاهای شهر یزد

۶- میدان وقت یزد

۵- فرودگاه بین‌المللی یزد

۷- نمای خیابان قیام یزد (<http://yazdfarda.com>)

۸- هتل پارسيان صفائیه یزد (iranhotelonline.com)

۲- جدول بررسی فضای شهر یزد در خصوص استفاده از نقوش تزئینی دوره اسلامی

ردیف	نام فضای شهر یزد	نوع تزئینات	استفاده از نقوش تزئینی مساجد
۱	میدان وقت یا (میدان ساعت)	ساختمان خشتی ساختمان مکعب مستطیل وساعتی در بالای آن درهر چهار طرف دیواره	نقوش کتیبه در دو طرف تمامی دیواره‌ها که به شکل مکعب مستطیل می‌باشد. استفاده از نقوش هندسی در یک سطح مربع که داخل آن ساعت بشکل دایره ایی قرار دارد.
۲	میدان امیر چخماق	نخل ۴۵۰ ساله - تندیس سه مرد از جنس برنز که آب را از کیسه های خرد به درون حوضچه می‌ریزند که روبرو مسجد است	استفاده نشده است
۳	میدان بعثت (میدان مصطفی خمینی)	نخل چوبی دوره قاجار	استفاده نشده است
۴	میدان خان یزد	حوضچه آب - ساختمان خشتی بازار در اطراف و دارای حمام خان فضای سبزی باشد	استفاده نشده است
۵	خیابان قیام	پروژه نیمه کاره پیاده رو سازی - ایجاد فضای سبز که در حال ساخت می‌باشد	استفاده نشده است

استفاده نشده است	دارای پیاده رودر دو طرف خیابان با چراغ‌های روشنایی فرم دارد و باغچه‌های کوچک دایره شکل	خیابان مسجد امام	۶
استفاده نشده است	اصلاح و بازسازی سنگ جدول و پیاده روهای خیابان انقلاب	خیابان انقلاب	۷
استفاده نشده است	نوسازی مسیر پیاده‌روها بازسازی باغچه‌ها اصلاح سنگ جدول و اصلاح شیب بندی کف	خیابان امام خمینی	۸
در قسمت پنجره‌ها و درب ایوان از نقوش تزئینی استفاده شده است	ساختاری سنتی دارد - دارای پنجره‌های رنگی - سقف‌های هلالی در قسمت سالن ۴	هتل داد یزد	۹
استفاده نشده است	نمای بیرونی آجر و کاهگل دارای حیاط مرکزی طراحی داخل مدرن می‌باشد	هتل ارگ جدید یزد	۱۰
نمای بیرونی دارای نقوش تزئینی هندسی می‌باشد. کناره‌های پنجره‌های رنگی دارای نقوش تزئین هندسی	نمای بیرونی آجر و کاهگل دارای پنجره‌های رنگی سنتی - دارای باغ ایرانی	هتل باغ مشیرالممالک یزد	۱۱
استفاده نشده است	نمای بیرونی آجر و کاهگل دارای معماری سنتی	هتل پارسیان صفائیه یزد	۱۲

ردیف	نام فضای شهر یزد	نوع تزئینات	استفاده از نقوش تزئینی مساجد
۱۳	پارک طویی یزد	زمین بازی کودکان، آبنا، آبخوری، سرویس بهداشتی، ست ورزشی، غرفه رفاهی، پیست دوچرخه سواری، پارک بانوان	استفاده نشده است
۱۴	پارک غدیر یزد	شامل: کتابخانه بزرگ، کافی شاپ، سنتی، زمین بازی کودکان، آبنا، پارک بانوان ۱۳۸۰ بهره برداری، سرویس بهداشتی، ست ورزشی، غرفه های رفاهی تفریحی، نمازخانه، پیست دوچرخه سواری	استفاده نشده است
۱۵	پارک هفتم تیر یزد	زمین بازی کودکان، آبنا، آبخوری، سرویس بهداشتی، ست ورزشی	استفاده نشده است
۱۶	کوهستان یزد	دریاچه مصنوعی زیبا، شهر بازی، محل چادر زدن مسافرین، آلاچیق، چمن کاری، پیست اسکیت و موتورها و ماشینهای کوچک، پارکینگ، امکان قایق سواری در دریاچه، ۴ تندیس برنز از یک خانواده ۴ نفری شامل پدر و مادر و دو فرزند دختر و پسر	استفاده نشده است
۱۷	فرودگاه بین المللی شهید صدوقی یزد	نمای بیرونی آجر و سنتی می باشد. دارای میدان چمن مستطیلی کوچک و فواره ای ۴ طبقه به شکل گل در وسط آن - محوطه فضای سبز در دور تا دور	استفاده نشده است

تصاویر فضای شهر اصفهان

۱۰-مترو امام حسین اصفهان

۹-ساختمان فرودگاه اصفهان (Isfahan.airport.ir)

۱۱-خیابان چهار باغ اصفهان (kojaro.com) ۱۲- میدان دروازه شیراز (میدان آزادی) اصفهان

۳- جدول بررسی فضای شهر اصفهان در خصوص استفاده از نقوش تزئینی دوره اسلامی

ردیف	نام فضای شهر اصفهان	نوع تزئینات	استفاده از نقوش تزئینی مساجد
۱	میدان دروازه شیراز	تندیس گاوه آهنگر	استفاده نشده است
۲	میدان امام علی (سبزه میدان یا عتیق)	حجره های آجری در اطراف - حوضچه آهنی در وسط میدان (کنار مسجد شاه امام) - فضای سبز	استفاده نشده است
۳	میدان نقش جهان (میدان امام)	میدان مستطیل شکل - ۲۰۰ حجره آجری حوضچه آب در وسط - فضای سبز	استفاده نشده است
۴	میدان جلفا	ساعت خورشیدی مدل سیاره ایی در میان یک حوض باید آن جنس برنز	استفاده نشده است
۵	خیابان چهار باغ	فضای سبز در کنار پیاده رو	استفاده نشده است
۶	خیابان سلمان فارسی (مشتاق دو)	فضای سبز در اطراف	استفاده نشده است
۷	خیابان بزرگمهر	خیابان و زیر گذر فاقد تزئینات می باشد	استفاده نشده است
۸	خیابان جلفا	فضای سبز و ساختمان های آجر شکل	تعدادی از پنجره ها ستاره فرم شش ضلعی می باشد
۹	پارک مشتاق اصفهان	شامل: محل پیاده روی - آبنما - حوضچه آب - ست ورزشی - نمازخانه - سرویس بهداشتی - تندیس در میدان	استفاده نشده است

استفاده نشده است	شامل قسمت تله کابین - باغ وحش و بولینگ می‌باشد علاوه بر این امکاناتی نظیر رستوران - کافی شاپ - شهر بازی کودکان و بزرگسالان	پارک کوهستان صفه اصفهان	۱۰
استفاده نشده است	شامل باغ پرندگان - آکواریوم - باغ موزه پروانه‌ها - باغ خزندگان زنده - تله سیز - پارک آبی کودکان (که در این بخش فقط فضای سبز پارک مورد بررسی قرار گرفت)	پارک جنگلی ناژوان اصفهان	۱۱
استفاده نشده است	سالن نمایش (در آب) - خانه کودک و نوجوان - موزه یادبود علامه امینی - کتابخانه عمومی علامه امینی - مجموعه ورزشی - استخر - دو زمین تنیس	باغ غدیر اصفهان	۱۲
استفاده نشده است	آجر و نور پردازی می‌باشد.	مترو امام حسین	۱۳

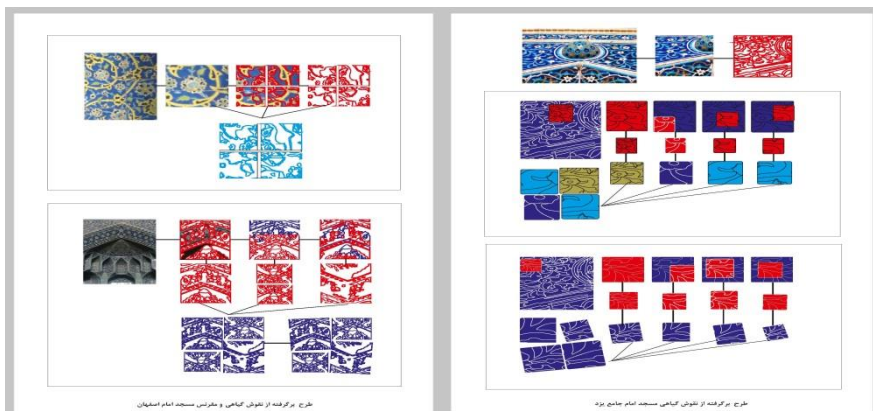
اسـتفاده از نقوش تزئینی مساجد	نوع تزئینات	نام فضای شهر اصفهان	ردیف
استفاده نشده است	کاشی رنگی مربع شکل - نور پردازی	مترو کوی امام اصفهان	۱۴
در دیواره‌ها استفاده شده است	نقوش هندسی در کنار دیوارهای مترو در دو ردیف نمایان است.	مترو سی و سه پل	۱۵
استفاده شده است	فضای بیرونی مترو آجر نما می‌باشد و دارای پنجره ای می‌باشد که روی آن	مترو تختی	۱۶

	ستاره هشت پر نمایان است و در دیواره های داخل مترو نیز این طرح در دو ردیف تکرار شده است		
نمای بیرونی دارای نقوش تزئینی می باشد	استفاده از نقوش هندی بردیواره های بیرونی فرودگاه -نمای بیرونی آجری	فرودگاه شهید بهشتی اصفهان	۱۷

هویت تاریخی و ملی ما در میراث به ماندگار مانده از آثار گذشتگان است، که هر یک از آنها به نوعی به گذشته درخشان و تمدن باستانی ما اشاره دارد. آثار چون معماری، کتیبه ها و مجسمه از این نوع هستند. نقوش تزئینی و طرح ها به فضای معماری جذابیت بیشتر می دهند. نقوش گیاهی، هندسی و کتیبه ها در فضای مساجد به چشم می خورند. می توان این نقوش تزئینی را از فضای تاریخی و مذهبی بیرون کشید و در شهر به شیوه مدرن و جدید با استفاده از ابزارهای گرافیکی مانند برش دادن، حرکت دادن، ایجاد ریتم، کنتراست، خط و سطح، مورد بهره برداری قرار داد. شهرهای تاریخی در مکانهای عمومی امروزه دارای آشفتگی بصری و بی هویتی می باشند. می توان با استفاده از این نقوش به فضای شهری هویت ثابت داد. نمونه ی کار شده در این تحقیق در مترو اصفهان و پارک شهر یزد به شرح ذیل می باشد.

۱۳- روند تغییر در نقوش تزئینی دوره اسلامی با استفاده از تکنیک های گرافیکی

۱۴- نمونه استفاده از نقوش ساختار شکن در متروسی و سه پل اصفهان و پارک

یزد

فرم های کار شده در طراحی فضا

طراحی مترو سب و سه بی اصطلاحات با استفاده از نقش‌های تزئینی مساجد

فرم های کار شده در طراحی فضا

طراحی فضای پارک ویژه با استفاده از نقش‌های تزئینی مساجد

نتیجه گیری

با ورود اسلام به ایران بیش از هر دوره ایی بین هنر و دین پیوندی محکم ایجاد گردید. در این دوره در واقع هنر در خدمت مذهب قرار گرفته شد. مسجد مرکز تجمع مسلمانان و تبلیغ دین است. تزئین به فضای مسجد روح می‌بخشد. تزئینات شامل نقوش هندسی، نقوش هندسی و نقوش گیاهی، نقوش کتیبه ایی و نقوش حیوانی و انسانی می‌باشد. در این تحقیق از آنجایی که نقوش بر فرم معماری مساجد قرار می‌گیرند لاجرم نقوش از نظر نوع و رنگ قسمتهای معماری همچون گنبد، سقف گنبد، سردر ورودی و محراب مسجد جامع یزد و مسجد امام اصفهان مورد بررسی قرار گرفته اند. مسجد جامع یزد که آتشکده ایی بود که در دوره ساسانیان بنا شده و در دوره سلجوقی بناهای آن استحکام یافته و کاشی تزئینی به آن اضافه می‌گردد. بیشترین رنگهای استفاده شده در این بنا برای تزئین رنگهای آبی تیره-زرد طلایی-سفید-آبی روشن، آبی فیروزه ایی و کرم می‌باشد. نقوش تلفیقی هندسی و اسلیمی در تزئین مسجد به کار رفته است. نقوش کتیبه نیز در آن استفاده شده است. مسجد امام اصفهان (شاه) مهمترین مسجد و مرکز امپراتوری مذهبی دوره صفویان می‌باشد. گنبد بسیار بزرگ و چهار ایوانی با کاشی های لعابدار سبز و آبی پوشیده شده در حالیکه موتیف های هندسی و گیاهی و رگ چین های اطراف به شکل خطاطی به رنگ طلا و سفید هستند. بیشترین نقوش به کار رفته در آن نقوش اسلیمی است که با ظرافت و زیبایی استفاده گردید. طرحها و نقوشی که در این مسجد به کار رفته اغلب نقوش اسلیمی و ختایی است. نقوش هندسی در این مسجد جز در مناره های جای دیگری استفاده نشده است. کتیبه های بسیار زیبا با خط ثلث قابل رویت است. فضای شهری یزد و اصفهان، دو شهر بزرگ و تاریخی ایران نیز که دارای تاریخچه هنری و قدمت طولانی می‌باشند از یک نوع آشفستگی بصری و عدم همانگی در فرم و هویت برخوردار هستند. نقوش کار شده در مساجد ایرانی شامل نقوش گیاهی، هندسی و کتیبه ایی دارای ریشه در هنر ایرانی دارد، این قابلیت را دارا می‌باشد که در فضای شهری به شیوه مدرن و ساختار شکن با استفاده از ابزارهای گرافیکی مانند برش، ریتم، حرکت، کنتراست، خط و سطح و... استفاده گردد. این فضا علاوه بر جذابیت و زیبایی باعث بازیابی غیر تکراری این نقوش در میان مردم می‌شود. با استفاده از نقوش دو مسجد شهرهای تاریخی ایران اصفهان و یزد می‌توان با توجه به فضای مدرن شهری امکان حضور متفاوت این نقوش با هویتی مشخص و رویکردی

متفاوت از تکراری شدن و کلیشه ای شدن نقوش در فضای شهری را به نمایش گذاشت. برای نمونه، در کار عملی ایستگاه مترو سی و سه پل اصفهان و پارک یزد با استفاده از این نقوش آذین گشته است که امکان حضور این نقوش در قسمتهای دیگر شهر نیز می توان بود. به صورت موردی پنج مورد از فضاهای شهر یزد شامل پارکها، خیابانها، هتلها، میدانها و فرودگاه و شهر اصفهان شامل پارکها، خیابانها، مترو، میدانها و فرودگاه در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است که آیا از این نقوش در فضای این شهرها استفاده شده است؟ و آیا به اندازه کافی از این نقوش در فضای شهری استفاده شده است؟ که نتایج نشان می دهد نه تنها به اندازه کافی از این نقوش استفاده نشده است که فقط در برخی مکانها شاهد استفاده محدود و کلیشه ایی از این نقوش هستیم. آیا این نقوش توانایی بسط و گسترش در فضای شهری را دارد؟ که می توان با بازبینی و برگشت به ریشه های فرمی و تزئینی ایرانی و اسلامی در این شهرها به یک هویت ثابت برای بسط و گسترش فرهنگ خود پردازیم. و این شهرها را از آشفتگی و بی سروسامانی بصری رها کنیم. و با واکای نقوش ایرانی با شرایط فضای مدرن محیطی متفاوت از آنچه هست به نمایش گذاشته شود.

منابع و مآخذ

- جعفریان، رسول، ۱۳۷۷، تهران، موسسه فرهنگی دانش و اندیشه
- گرابر، اولک / اتینگهاوزن، ریچارد، ۱۳۷۶، تاریخ هنر ایران، ج ۶ (هنر اموی و عباسی)، ترجمه یعقوب آژند، تهران، مولی
- پوپ، ارتور اپهام، ۱۳۸۸، معماری ایران، ترجمه زهرا قاسم علی، تهران، میراث کتاب
- قادیکلانی، سیه چهره، ۱۳۹۰، معماری مساجد ایران، تهران، انتشارات روحین مهر
- بلیک، استیون پی، ۱۳۸۸، نصف جهان، ترجمه محمد احمدی نژاد، تهران، نشر خاک
- خادم زاده، محمد حسن، ۱۳۸۴، مساجد تاریخی شهر یزد، تهران، گنجینه چاپ تهران
- خادم زاده، محمد حسن، ۱۳۸۴، مساجد تاریخی شهر یزد، تهران، گنجینه چاپ تهران
- حسینی، سید هاشم، ۱۳۹۳، تحلیل جنبه های نمادین شیعی در تزئینات مسجد جامع یزد، فصلنامه علمی- پژوهشی نگره، شماره ۳۳، ۲۹-۴۳

- فلاح علی آبادی، سعید؛ گیوه چی، سعید؛ اسکندری، محمد؛ سرسنگی، علیرضا، ۱۳۹۲، ارزیابی آسیب پذیری بافت های تاریخی شهرها در برابر زلزله از روش تحلیلی سلسله مراتبی (AHP) و سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) مطالعه ی موردی محله ی فهادان یزد، مدیریت بحران، یزد
- انصاری، مجتبی، ۱۳۸۱، تزئین در معماری و هنر ایران (دوره اسلامی با تکیه بر مساجد)، تهران، مدرس هنر
- هدایت، فراهانی، ۱۳۸۰، ویژگی ساختار فضای کالبدی و بافت های مسکونی شهر اصفهان، تحقیقات جغرافیایی